

Trekvlinders in 1947

(achtste jaarverslag)

door

B. J. LEMPKE.

In totaal zonden 98 medewerkers hun waarnemingen over 1947 in. Hen allen steeds weer bij name te noemen zou het verslag vrijwel onleesbaar maken. Ik zal mij er daarom toe beperken alleen bij zeer belangrijke opmerkingen de medewerkers te vermelden. Voor het uitwerken der talrijke gegevens is een andere methode gevolgd dan tot nu toe. Allereerst werden zij geboekt volgens datum en vindplaats. De aldus verkregen overzichten blijven bewaard voor het trekvlinderarchief en kunnen dus ten allen tijde geraadpleegd worden wanneer het nodig mocht zijn er andere gegevens aan te ontlenen. Ik denk hier bijv. aan een verdeling van ons land in verschillende zones.

Uit de overzichten werden tenslotte de diagrammen samengesteld, die van verschillende soorten gegeven worden. De moeilijkheid, dat in de rapporten vaak woorden in plaats van cijfers gegeven werden, heb ik ondervangen door de termen, gebruikt om de mate van het voorkomen aan te geven, om te zetten in getallen volgens dit schema: een paar of enkele: 2; meerdere, verscheidene, niet zeldzaam, matig: 5; vrij veel, in aantal: 10; veel, algemeen, gewoon, enkele tientallen: 20; zeer gewoon, talrijk: 50; zeer talrijk, massaal: 100.

Ik heb dit schema echter niet consequent gevolgd. Als ik niet zeker wist, dat de waarnemer objectief genoeg was, heb ik de hoogste getallen een graad verlaagd. De diagrammen en de totaalgetallen geven natuurlijk alleen aan, wat gezien is, niet, wat inderdaad aanwezig was. Deelt men de totalen door het aantal waarnemers, dan zullen de opeenvolgende jaren ongetwijfeld belangrijke verschillen te zien geven.

Het is duidelijk dat voor de nu gevolgde methode alleen nauwkeurige gegevens te gebruiken zijn (juiste data met aantallen of schattingen) en dat alles staat of valt met een voldoende getal serieuze medewerkers, die ook de gewone soorten zorgvuldig noteren.

Een moeilijkheid bij de samenstelling der diagrammen is het grote verschil in aantal bij opeenvolgende data, veroorzaakt door weersomstandigheden, niet aanwezig zijn der waarnemers enz. Bij *Colias hyale* zijn bijv. de totaalstellingen dagelijks van 10 tot 20 Aug.: 85—33—22—50—26—12—47—93—73—22—39. Het leek me niet juist al deze dagelijkse verschillen in de diagrammen aan te geven, doch ik heb me er toe beperkt alleen de grote lijnen te volgen. Dat daarmee een subjectief element ingeschakeld is, is duidelijk. De ver uitstekende toppen zijn correct, de moeilijkheid zit in de juiste interpretatie van de dalen. Ik heb hierbij rekening gehouden met het weer, dat ik elke dag nauwkeurig noteerde, met vrije dagen enz. De diagrammen zijn aldus samengesteld, dat voor elke 5 exx. 3 mm hoogte genomen werd. Zij werden daarna op $\frac{1}{2}$ verkleind bij het clicheren. Voor opmerkingen van belangstellende lezers, die tot verdere verbetering van het verslag kunnen voeren, houd ik mij aanbevolen.

De winter van 1947 was streng en duurde lang. Pas 11 Maart dooide het te Amsterdam iets. April was vrij normaal, doch Mei had reeds een gemiddelde temperatuur, die gelijk was aan die van een gewone Juli-

maand. Juni begon met temperaturen boven 30° C, maar spoedig brak een koelere periode met wat regen aan. De tweede helft was echter zonnig met enkele recorddagen (36,8° C op de 27e!). De eerste decade van Juli was koel met een paar dagen van buiig weer, maar daarna kwam een droge, warme periode, die slechts in het begin van Augustus even onderbroken werd met wat regen op de 5e. Dit was evenwel een korte verademing: van 8 Aug. tot 8 September onafgebroken zonnig en warm (Aug. gemiddeld 19,8° C, recordtemperatuur!). Ook in September valt slechts weinig regen en overheerst het zonnige weer. October is een mooie herfstmaand, maar in de tweede helft worden de nachten koud met vorst. November is aanvankelijk nog vrij zacht, doch de 17e valt de eerste sneeuw. De zomer kunnen we dus kort karakteriseren als: warm en droog:

De reactie van de trekvlinders op dit uitzonderlijke seizoen is zeer verschillend geweest. De Pieriden en vele Heterocera hebben er sterk van geprofiteerd, daarentegen was er geen sprake van een opvallend groot aantal exemplaren van de „gewone” migranten *Vanessa atalanta*, *V. cardui* en *Plusia gamma*. Wat onze indigenen betreft, voor vele moeten de weersomstandigheden zeer nadelig geweest zijn en de gevolgen er van waren ook in 1948 nog duidelijk merkbaar. Maar voor de *Pieris*-soorten was het weer ideaal. Reeds begin Augustus vloog de derde generatie van de beide kleinere soorten in flink aantal en *P. rapae* L. heeft het zeker tot 4 generaties gebracht (verse ♂♂ eind Sept. en begin Oct.). *Papilio machaon* L. heeft een vrij zwakke derde gen. gehad, *Limenitis camilla* L. een voor het eerst waargenomen vrij sterke tweede, *Nymphalis io* L. een sterke tweede, *Dira megera* L. een sterke derde, *Lycaena tityrus* Poda een voor het eerst geobserveerde zwakke derde, *Polyommatus agestis* Schiff. een zwakke derde generatie. Daarentegen was bijv. *Aglais urticae* L. zeer matig vertegenwoordigd.

1. *Pieris spec.* Verschillende migraties van witjes werden waargenomen. Vleugel zag op 24 Mei op de Wester Schelde tussen Hoedekenskerke en Terneuzen regelmatig trekkende witjes en 23 Aug. met O. wind een trek zee in te Oostkapelle, gemiddeld enkele per minuut. Overmaat schrijft in De Volkskrant van 13 Sept. '47 over veel koolwitjes, maar ook kleine vossen en atalanta's, die zowel vanuit zee als vanaf het land naar het strand vlogen. Ook de haringvissers ontmoetten grote drommen in zee, „kop in zuid, doch door de wind tegen wil en dank westwaarts gedreven.” Van Meer (1947, In Weer en Wind 10: 100) zag 19 Aug. te Wijk aan Zee „tienduizenden koolwitjes” laag langs de grond vliegen, op ± 1 m hoogte in Z. richting bij flinke O. wind. Zeer waarschijnlijk zijn er zowel vluchten van *Pieris brassicae* L. als van *P. rapae* L. geweest. Helaas heeft geen der waarnemers materiaal verzameld, zodat we slechts naar indirecte gegevens moeten oordelen. Op 18 en 19 Juli was *P. brassicae* zeer talrijk in de duinen van Goeree, mooie verse exx., 1 of 2 dagen later was er bijna geen ex. te zien. Op 23 Aug. kwamen grote zwermen *rapae*'s aan de Engelse kust binnenvliegen (Dannreuther, 1948, Entomologist 81: 80), wat dus goed aansluit aan Vleugel's waarneming. Voor de andere vluchten zijn geen aanknopingspunten te vinden. In Engeland zijn van beide soorten grote vluchten gezien, eerst meer *brassicae*, later meer *rapae*, doch geen enkele vlucht zo vroeg als de onze op 24 Mei.

2. *Pontia daplidice* L. In het begin van de tweede helft van Juli werden de eerste exx. opgemerkt, alle ♀♀. In Aug. volgt een vrijwel ononderbroken reeks van waarnemingen, beginnende bij de eerste, en voortdurend met enkele korte onderbrekingen tot 13 Sept. Het maximum aantal werd gezien op 16 Aug. (33 exx.), waarna al spoedig een daling intrad. Hoogstwaarschijnlijk vlogen in de tweede helft van de vliegperiode immigranten en afstammelingen van de vroegste trekkers door elkaar, daar toen zowel gave als afgevlogen exx. gemeld werden. Vgl. de hieronder vermelde kweken voor de snelle groei van de rupsen!

De vlinder werd in 1947 niet alleen in het traditionele Zuiden gezien, maar ook in de duinstreek en het daarachter liggende gebied, tot op de Wadden-eilanden, en op enkele plaatsen in Gelderland, maar ontbrak in de Noordelijke provincies (op het vasteland) weer volkomen.

V i n d p l a a t s e n waren in dit jaar in Limburg: Ubagsberg, Schaesberg, Kerkrade en Steil; in Noord-Brabant: Deurne, Handel (gem. Gemert) en Bergen op Zoom; in Zeeland: Ierseke; in Zuid-Holland: Ouddorp, Krimpen aan de Lek, Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen, Maassluis; in Noord-Holland: Hilversum, Amsterdam, Hembrug, Zaan- dam, Bloemendaal, Bakkum; in Gelderland: Wageningen en Westervoort; in Friesland: Terschelling (op dit eiland eind Aug. ongeveer 30 exx.!).

T o t a a l a a n t a l v e r m e l d e e x x.: 191 (recordaantal sinds de trekwaarnemingen begonnen).

K w e e k. In 1947 werd voor het eerst hier te lande gepoogd uit eieren de rupsen op te kweken. N. v. d. Vliet nam dit interessante werk op zich, dat gedeeltelijk met succes werd bekroond.

I. Te Bloemendaal werd 18 Juli een vrij afgevlogen ♀ gevangen. Dit legde van 19 tot 22-VII ongeveer 40 eieren in de bloemhoofdjes van *Reseda alba* L. en *R. lutea* L. 23 en 24-VII kwamen deze al uit. 27 tot 29-VII eerste vervelling, 31-VII waren reeds 7 rupsen in het derde stadium, 4-VIII was dit met 20 rupsen het geval, terwijl 13 in het vierde stadium verkeerden. 5-VIII was er al 1 pop (dus 17 dagen na het leggen van het ei!), die echter niet uitkwam. 7-VIII begon in de rupsen sterfte op te treden, de ziekte nam snel in hevigheid toe en geen enkele rups verpopte meer.

II. Te Amsterdam werd 25 Aug. een ♀ gevangen. Rupsen verschenen van 2 tot en met 4-IX. Op 9 Sept. waren 5 rupsen in het 2e stadium, de rest nog in het eerste. 12 Sept. waren haast alle in het 2e; 15-IX de snelste in het derde; 17-IX 20 in het vierde, 18 in het derde; 21-IX waren 31 rupsen in het vierde stadium, 3 bijna volwassen, 4 verpopt; 30 Sept. waren er 38 poppen. Nu duurde het dus $3\frac{1}{2}$ à 4 weken na het leggen van het ei, vòòr de eerste pop er was. Alle hulde voor dit nauwkeurige werk!

Ook in de vrije natuur zijn ongetwijfeld talrijke rupsen aanwezig geweest. Op een takje *Reseda lutea*, dat 6 Sept. in de Hortus Botanicus te Amsterdam geplukt werd, zaten er 2 in het tweede stadium. De vlinder had dus midden in de stad gevlogen!

3. *Leptidea sinapis* L. Van deze in de regel uiterst zeldzame vlinder werden 3 exx. opgemerkt: 22 Mei vloog een ♂ te Aerdenhout (v. d. Vliet), 25 Mei een ex. te Vaals (Lücker) en 19 Aug. een ♂ te Soest (Mevr. Tolman).

4. *Colias hyale* L. De eerste generatie vloog in vrij bescheiden aantal van 11 Mei tot 3 Juni in Zuid-Limburg, zoals dat de laatste jaren steeds het geval pleegt te zijn (indigenen), terwijl daar buiten enkele exx. gezien werden te Goes, Lobith, Babberich en Beek-Didam. Geheel los staan enkele vangsten in de tweede helft van Juni te Mechelen, Katse Veer, Hoedekenskerke en Alblasterdam. Daar de drie laatste vindplaatsen geheel buiten het areaal van onze indigenen liggen, waren dit hoogstwaarschijnlijk reeds trekkers.

11 Juli begint dan een nieuwe vliegperiode, die onafgebroken voortduurt tot 26 October, wanneer de 2 laatste geheel verkleumde exx. gezien worden. In deze periode komen 3 onmiskenbare toppen voor (zie fig. 1). De eerste valt op 3 Aug. (225 exx.). Daarna treedt een snelle daling in,

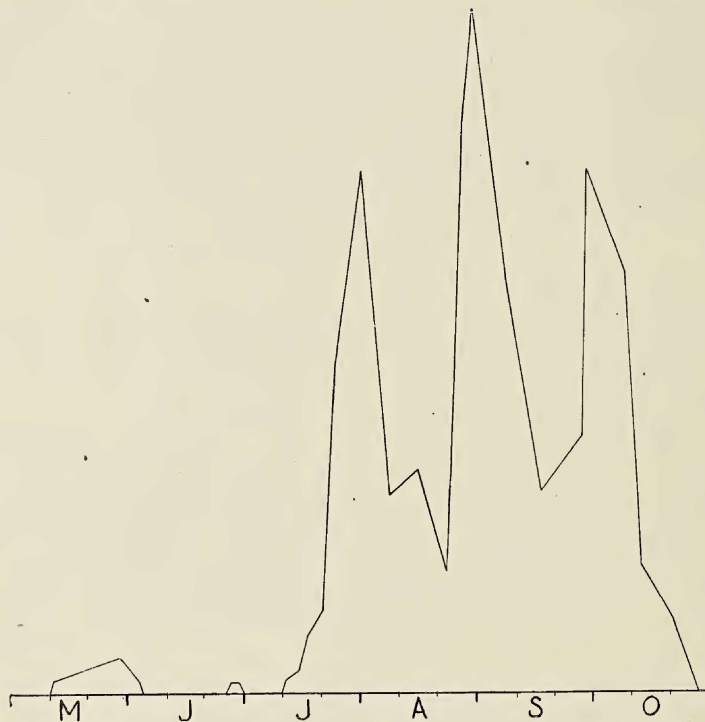

Fig. 1. Diagram van de vluchten van *Colias hyale* L. in 1947.

waarvan het dieptepunt in de derde decade van deze maand valt. Eind Aug. stijgt het aantal weer even snel om op 6 Septr. het maximum te bereiken (295 exx.). Weer volgt een plotselinge afname, waarvan het dieptepunt aan het begin van de derde Septemberdecade valt. Doch opnieuw stijgt het aantal snel om de derde top te bereiken op 3 Oct. (225 exx.). Na 13 Oct. treedt een zo sterke daling in, dat in een paar dagen het aantal tot slechts enkele exx. terugloopt. De invloed van de koude nachten was blijkbaar funest.

Het enorme verschil in getalsterkte tussen de voorjaarsgen. en de zomervluchten wijst duidelijk op een sterke immigratie. In de eerste zomerperiode (11 Juli tot \pm 20 Aug.) is de vlinder in Zuid-Limburg gewoon. Daar is de normale tweede Nederlandse generatie belangrijk

versterkt door de migranten. Maar reeds na enkele dagen wordt het dier uit allerlei plaatsen over het gehele land vermeld, tot in Friesland en Groningen toe (hier vanaf 19 Juli).

De tweede zomervlucht, van \pm 25 Aug. tot \pm 20 Septr., waarin het aantal exx. een climax bereikte, is hoogstwaarschijnlijk een in Nederland geboren generatie, eventueel versterkt met nieuwe migranten. Ook deze werd in het hele land waargenomen, op sommige plaatsen in overweldigend aantal op klavervelden.

Ook de herfstvlucht, van \pm 30 Septr. tot 26 Octr., was vrij zeker weer een nieuwe generatie, zodat *hyale* er in 1947 niet minder dan 4 gehad moet hebben. De laatste was eveneens op verschillende plaatsen zeer talrijk.

Bijzondere opmerkingen. In de omgeving van Vaals trad *hyale* in Septr. massaal op (DeInoye). Te Steil en omgeving werd de vlinder half Juli gewoon, van half Septr. tot half Octr. vlogen hier zeer veel exx., daarna maar enkele, toen *Colias croceus* juist sterk vloog (Br. Antonius). Te Hilversum van begin Septr. tot half Octr. plaatselijk talrijk in verse exx. (Caron). In de omgeving van Aalten begin Septr. massaal (Van Galen). Bij Zutphen zeer verse exx. eind Juli, in Aug. overal, begin Septr. zeer talrijk in een nieuwe generatie (Wilminck). Twente: 1947 overtrof alle voorafgaande seizoenen samen vanaf 1927 (Knoop).

Trek. 23 Juli te Hieslum (Fr.) talrijke doorvliegers in N.O. richting (Herwarth). 25 September vlogen te Westzaan 9 exx., waarvan 8, die 3 km gevolgd konden worden, in de richting N.—Z. trokken (Westerneng).

Merken. 13 Mei werd te Stein een sterk afgevlogen ♀ gemerkt, 24 Mei een ♂, dat terug gezien werd op 25 en 27 Mei (de localiteit ligt binnen het areaal van de indigenen!) (Pater A. Munsters).

Totaal aantal waarnemingen: 6076! (Dit getal had nog belangrijker hoger kunnen zijn, indien iedere medewerker nauwkeurig per datum zijn waarnemingen vermeld had. Die van DeInoye en Br. Antonius bijv. waren voor de samenstelling van het diagram onbruikbaar. Van de andere 4 waarnemers uit de rubriek „Bijzondere opmerkingen” daarentegen ontving ik ook de gedetailleerde gegevens.)

5. *Colias croceus* Fourcroy. Het eerste ex. werd 26 Mei gezien te Oosterend op Terschelling. Dit was echter maar een eenzame voorloper, die pas op 28 Juni gevolgd werd door 2 exx. te Hoedekenskerke. Van die datum af evenwel begon een vrijwel ononderbroken vliegperiode, die voortduurde tot ver in November (zie fig. 2). Aanvankelijk bleef het aantal migranten laag, tot omstreeks half Juli een stijging optrad, die vrij regelmatig voortduurde tot 27 Aug., toen het eerste maximum bereikt werd (98 exx.). Reeds na de eerste Septemberweek trad een daling in, die voortduurde tot omstreeks de 25e. In de eerste week van October nam het aantal exx. plotseling zeer sterk toe, om de vijfde het maximum te bereiken (239 exx.). Deze weelde van oranje lucernes duurde echter maar kort, het aantal liep snel terug (149 exx. op 12 Octr., 46 op 21 Octr.). De vlinder wist het evenwel veel langer te rekken dan *hyale*: 5 Nov. nog 14 meldingen! Het laatste ex. zag Faassen 21-XI aan de Schengen op Zuid-Beveland, nadat het daar de dag te voren gesneeuwd en gevoren had

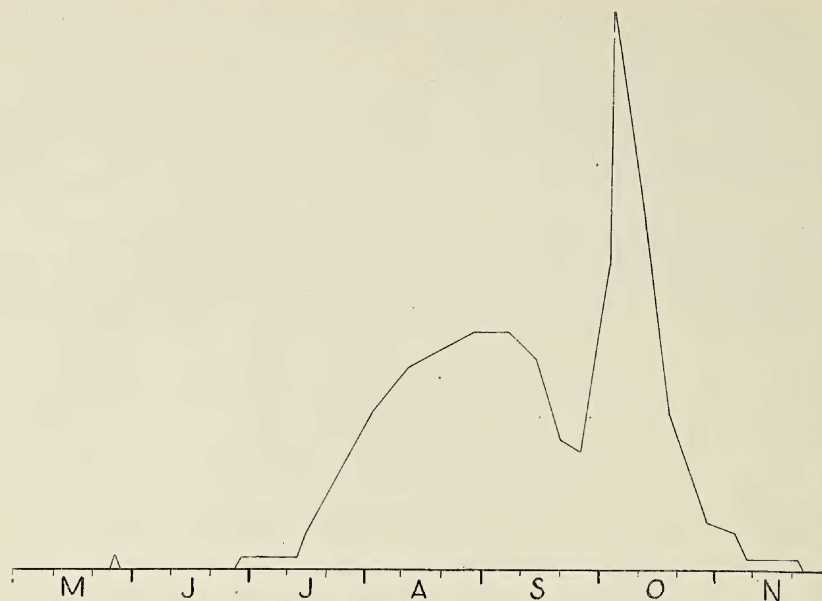

Fig. 2. Diagram van de vluchten van *Colias croceus* Fourcr. in 1947.

Een vergelijking van de diagrammen van *hyale* en *croceus* laat duidelijk zien, dat er een groot verschil was in het optreden van de beide soorten hier te lande en dat *hyale* haar verwant in aantal verre overtrof. De Juli-exx. van *croceus* waren natuurlijk alle immigranten. Reeds vrij spoedig werden hierbij ♀♀ waargenomen (bijv. 15 Juli 4 te Vlaardingen). Het is dan ook wel zeker, dat de stijging in aantal in de tweede helft van Aug. veroorzaakt werd door een versterking van de migranten met een in ons land geboren generatie. Hierop wijst onmiskenbaar een pas uitgekomen ♂, dat 13 Aug. te Kesteren werd gevangen. 24 Aug. werden aan de Hembrug 40 exx. gezien, meest zeer verse ♀♀. Ook eind Aug. worden geregeld verse exx. gemeld. Aan het eind van de eerste Septemberweek verschijnen echter al de notities van afgevlogen exx., de inleiding tot de spoedig daarna inzettende duidelijke daling, die in de derde decade haar dieptepunt bereikt.

Intussen is de tweede Nederlandse generatie reeds aan het verschijnen, eerst in bescheiden aantal, zodat de daling er niet door gemaskeerd wordt. Maar in de eerste Octoberweek beginnen de poppen in groot aantal uit te komen en de curve schiet steil omhoog om een top te bereiken, die nog iets hoger ligt dan de vrijwel op dezelfde datum vallende derde top van *hyale*! Ook het *croceus*-aantal zakt echter snel in, al komen tot in Nov. buiten nog exx. uit de pop (5 en 8-XI te Aalten!). Er waren toen op de klaver nog talrijke jonge en oudere rupsen te vinden, die evenwel alle het slachtoffer van de weersomstandigheden werden.

Een gevolg van de voorspoedige ontwikkeling van zo vele larven was, dat de dominante sex-controlled *helice* in haar diverse schakeringen een kans kreeg als maar zelden bij ons voorkomt. In totaal werden mij 42 exx. gemeld. Helaas heeft weer niemand zich de moeite getroost van

deze vorm een ab ovo kweek te proberen, afgezien van mijn eigen mislukte poging. 21 Juli ving ik te Ouddorp langs de duinrand een prachtig verse *helice* in copula met een vrij sterk afgevlogen ♂. Het lukte me het paar in een doosje en later in een glas te krijgen, zodat de copulatie ongestoord voort kon gaan. Toch legde het ♀ later slechts enkele onbevuchte eieren.

Bijzondere opmerkingen. Van half Juli tot half Aug. in Zuid-Limburg geregeld, maar niet veel (Van Wisselingh), bij Vaals in September veel (Delnoye). Bij Steyl heeft *croceus* zeer druk gevlogen, half October toename in zeer mooie, iets kleinere exx. (Br. Antonius). Bij Vlissingen van begin Aug. tot begin Nov. talrijk (Henrard). Bij Hilversum van 8-IX tot 12-X plaatselijk talrijk in verse exx. (Caron). Babberich: niet algemeen (Elfrink). Twente: veel minder dan *hyale* (Knoop). Omgeving van Leeuwarden: 11 *croceus* tegen 70 *hyale*! (Camping).

Trek. 25 Sept. vlogen te Westzaan 17 exx. steeds in de richting N.—Z. (Westerneng). 5 Octr. zag Herwarth te Heemstede een trek in Z.O. richting vanaf 10 uur en telde \pm 50 exx. 12 Octr. herhaalde zich het verschijnsel in dezelfde richting. Op deze zelfde datum zag Kets te Hoog Keppel op een klaverveld een flink aantal onstuimig vliegende exx. Hij kreeg de indruk, dat, wanneer de dieren zich gevoed hadden, ze steeds in Z. richting wegvlogen.

Totaal aantal waarnemingen: 3987, dus slechts $\frac{2}{3}$ van dat van *hyale* (overigens geldt dezelfde opmerking als bij deze soort).

(Wordt vervolgd).

Korte mededelingen.

Nieuwe Syrphidae voor de Nederlandse Fauna. De beide volgende soorten kunnen aan de lijst van Nederlandse *Diptera* worden toegevoegd:

Chilosia chloris Mg. Van deze soort werd door mij een ♂ gevangen tijdens het inventarisatiewerk aan de Beerze bij Balsvoort in de omgeving van Boxtel op 1-6-1946.

Sphaerophoria loewii Zett. Van de vier in het omliggende gebied voorkomende *Sphaerophoria*-soorten was dit de enige, welke totnogtoe niet in Nederland was gevonden. Het is ook de zeldzaamste. Lundbeck vermeldt slechts vier oude vondsten in Denemarken. Het dier schijnt volgens opgaven van Lundbeck en van Sack een voorkeur te hebben voor vochtige terreinen. Hierdoor wordt het waarschijnlijk zo zelden aangetroffen, aangezien in dergelijke terreinen over het algemeen heel weinig verzameld wordt. Op 13-6-1946 werd door mij in Ankeveen bij het Vechtplassen-onderzoek een ♀ van deze soort gevangen. Deze vindplaats is dus wel in overeenstemming met het opgegeven biotoop voor Denemarken en Duitsland.

D. Piet, Zoöl. Museum, Amsterdam-O.

Afd. Noord-Holland en Utrecht. Dit winterseizoen zal de Afdeling nog 2 vergaderingen houden en wel op 15 December en 16 Maart, telkens te kwart voor 8 in Hotel Krasnapolsky, Warmoesstraat, Amsterdam. Ook niet-leden van de Afd. zijn zeer welkom.

P. van der Wiel, Secretaris.